

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ

PRACTICAL ASPECTS OF FORMATION OF THE INCOME OF THE STATE

Петричко М.М.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів,
Мукачівський державний університет

Ковач А.В.

магістр,
Мукачівський державний університет

У статті узагальнено наявні теоретичні підходи до визначення доходів Державного бюджету, розглянуто систему та процес формування доходів на підставі чинного законодавства. Досліджено практичні аспекти щодо формування доходів Державного бюджету та їх вплив на економічний розвиток України. Окреслено наявні негативні чинники, які впливають на процес формування доходів бюджету, та шляхи їх подолання у сучасних умовах розвитку.

Ключові слова: бюджет, податки, податкові надходження, неподаткові надходження, доходи бюджету, Державний бюджет.

В статье обобщены существующие теоретические подходы к определению доходов Государственного бюджета, рассмотрены система и процесс формирования доходов на основе действующего законодательства. Исследованы практические аспекты по формированию доходов Государственного бюджета и их влияние на экономическое развитие Украины. Обозначены имеющиеся негативные факторы, которые влияют на процесс формирования доходов бюджета, и пути их преодоления в современных условиях развития.

Ключевые слова: бюджет, налоги, налоговые поступления, неналоговые поступления, доходы бюджета, Государственный бюджет.

The article summarizes the existing theoretical approaches to the definition of the State budget revenues, considers the system and the process of income generation based on the current legislation. The practical aspects concerning the formation of the State budget revenues and their impact on the economic development of Ukraine are researched. The author outlines the existing negative factors that influence the process of forming budget revenues and ways to overcome them in the current conditions of development.

Key words: budget, taxes, tax revenues, non-tax revenues, budget revenues, State budget.

Постановка проблеми. Дослідження проблем формування доходної частини Державного бюджету України в умовах трансформаційної економіки є актуальним насамперед тому, що саме бюджет характеризує рівень економічного розвитку країни, а завдяки правильному здійсненню бюджетного процесу забезпечуються економічна й соціальна стабільність та належний життєвий рівень населення. Через Державний бюджет органи державної виконавчої влади здійснюють реалізацію державної внутрішньої та зовнішньої політики, державне регулювання та стимулювання економіки, фінансування соціальної політики з урахуванням довгострокових інтересів країни. Збільшення асигнувань з Державного бюджету сприяє зростанню сукупного попиту в економіці, відповідно, збільшенню

випуску продукції та зайнятості. Можливість же утримувати соціальну сферу та забезпечувати соціальні гарантії населенню залежить від стану надходжень до бюджету.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання акумуляції доходів Державного бюджету постійно перебуває в полі зору як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, які досліджують цю проблематику. Проблеми теорії, методології та практики управління доходною частиною Державного бюджету висвітлені в працях таких вчених, як Ю.В. Пасічник, В.Д. Базилович, О.Д. Василік, В.М. Опарін, Ц.Г. Огонь, С.В. Ковальчук, С.О. Булгакова, Л.Д. Сафонова, Г.Г. Старосенко, О.В. Романенко, А.О. Єпіфанов.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є дослідження тео-

ретичних та практичних аспектів формування доходів Державного бюджету України та обґрунтування можливих шляхів їх підвищення.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Державний бюджет є важливим інструментом ефективної реалізації фінансової політики, оскільки бюджетна система є основною ланкою державних фінансів. Такий централізований фонд грошових коштів охоплює весь комплекс розподільчих та перерозподільчих відносин в суспільстві за рахунок участі як фізичних, так і юридичних осіб. Науковцями виділяються дві основні групи джерел формування доходів бюджету, а саме зовнішні (прямий перерозподіл, міжнародний кредит фінансових організацій або іноземних держав, оподаткування експортно-імпоротної діяльності, валютне регулювання та ціновий механізм) та внутрішні (валовий внутрішній продукт, національне багатство) Усі процеси, пов'язані з формуванням бюджету та регламентацією доходів, відбуваються згідно з бюджетним законодавством України, у склад якого входять такі закони та нормативно-правові акти, як Конституція України, Бюджетний кодекс України, Податковий кодекс України, Закон України «Про Державний бюджет» на відповідний рік, а також інші закони та нормативно-правові акти, що регулюють бюджетні відносини.

Особливостями формування бюджету є те, що держава використовує бюджетне планування для визначення рівня централізації фінансових ресурсів в процесі розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту й національного доходу, методів мобілізації грошових коштів в централізованій фонд, напрямів використання бюджетних коштів відповідно до принципів економічної політики держави. Саме за допомогою бюджетного планування можна забезпечити належне функціонування бюджетної системи держави, поступове зростання темпів соціально-економічного розвитку, якщо це передбачене соціально-економічною стратегією.

Доходи бюджету охоплюють частину фінансових відносин, які проявляються в умовах розширеного відтворення та функціонують під час мобілізації бюджетних ресурсів, їх розподілу та спрямування на здійснення відповідних видатків з метою виконання зобов'язань і функцій держави. З практичної точки зору доходи бюджету визначаються також як сукупність платежів у бюджеті, що включають усі кошти, які надходять відповідно до законодавства, а також плату за послуги, що надаються бюджетним установам. Згідно з Бюджетним кодексом України доходи бюджету – це всі податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, спрявання яких передбачене законодавством (включаючи трансферти, гранти, дарунки).

Найважливішим методом акумуляції державою внутрішніх джерел формування доходів

бюджету є податковий. За допомогою податків держава примусово акумулює частину новоствореної додаткової вартості, яка втілюється в процесі формування доходів різних соціальних груп.

Загалом структура доходів Державного бюджету характеризується переважанням питомої ваги податкових надходжень, відсоткове співвідношення яких змінюється щороку впродовж аналізованого періоду (табл. 1).

Як видно з табл. 1, частка податкових надходжень за 2011–2017 рр. коливалась від 79,3% у 2014 р. до 84,57% у 2011 р., коли вона досягла найвищого значення. З 2011 р., незважаючи на поступове збільшення обсягів планових податкових надходжень до 2015 р. на 153 003,9 млн. грн., їхня питома вага у загальних доходах Державного бюджету зменшилась на 5,3%. Це обумовлене як зміною економічної ситуації в державі загалом, так і зміною бюджетно-податкової політики зокрема.

Проаналізуємо структуру запланованих податкових надходжень у 2011–2017 рр. в розрізі основних видів (рис. 1). У податкових надходженнях домінуючу роль відіграють внутрішні податки на товари й послуги. Зазначимо їх основну фіскальну роль під час формування доходної частини Державного бюджету впродовж 2011–2017 рр. Це створює всі необхідні умови для підвищення їхнього впливу і на бюджет, і загалом на процес створення й розподілу ВВП, що надзвичайно важливо для забезпечення стабільного економічного зростання в державі, оскільки в сучасних умовах вирішення проблем наповнення Державного бюджету в контексті функціонування ефективною системи оподаткування нерозривно пов'язане з результатами діяльності суб'єктів господарювання, що визначають їх економічну активність.

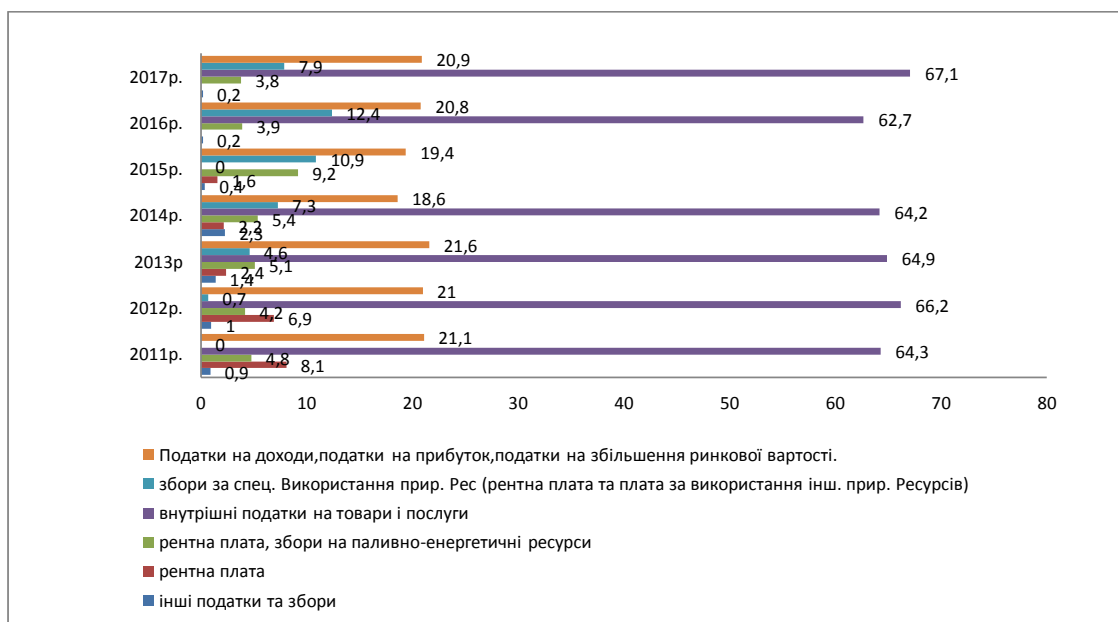
Питома вага внутрішніх податків на товари й послуги коливалась від 58,5% у 2015 р. до 67,1% у 2016 р. Податки на доходи, прибуток, збільшення ринкової вартості у загальній структурі податкових надходжень складали за аналізованій період в середньому 21,5%. Значні коливання в податкових надходженнях спостерігалися відносно податків на міжнародну торгівлю та зовнішні операції. Найбільша їхня частка у 2015 р. становила 9,2%. Однак вже в наступних роках вона зменшилась майже у 2 рази. Така ж тенденція простежувалася щодо інших податків та зборів, частка яких різко зменшилась з 2,3% у 2014 р. до 0,4% у 2015 р. Зміни у 2015 р. відбулися також щодо рентної плати, коли до Державного бюджету було заплановано надходження рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів замість зборів та плати за спеціальне використання природних ресурсів і рентної плати, зборів на паливно-енергетичні ресурси (рис. 1).

Динаміка структурних змін щодо основних груп доходів Державного бюджету має чітко виражену тенденцію до зростання неподаткових

Таблиця 1
Динаміка складу та структури планових показників доходів до Державного бюджету у 2011–2017 рр.

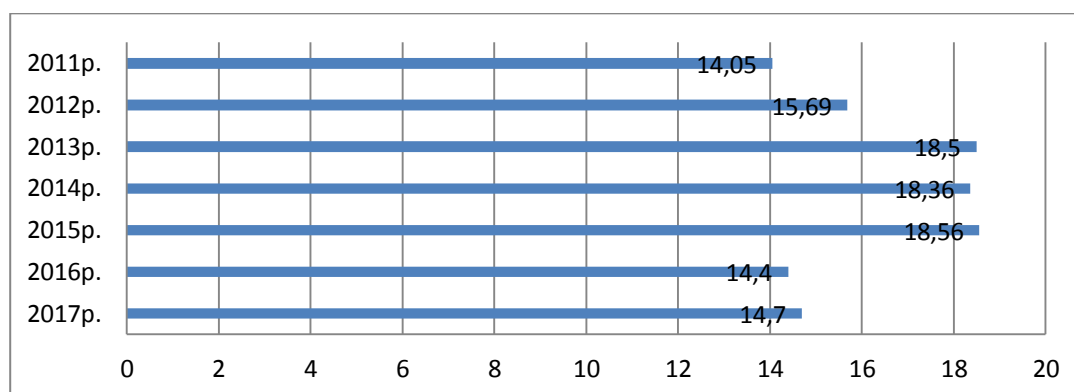
Доходи Державного бюджету України	2011 р.		2012 р.		2013 р.		2014 р.		2015 р.		2016 р.		2017 р.	
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%
Податкові надходження	256 967	84,57	311 111	83,2	282 461,9	80,4	299 588,9	79,3	409 970,9	79,3	502 554,5	82,7	606 017,3	82,9
Неподаткові надходження	42 699,1	14,05	58 708,3	15,69	64 881,1	18,5	69 373,3	18,36	95 976,3	18,56	87 646,8	14,4	107 220,9	14,7
Доходи від операцій з капіталом	636,1	0,21	2 064	0,55	1 006,9	0,3	1 456,3	0,39	753	0,15	1 267,4	0,2	369,4	0,05
Офіційні трансферти	3 405,4	1,12	1 899,6	0,51	2 636,8	0,75	7 225,7	1,91	8 614,2	1,67	8 617,5	1,4	5 700,4	0,78
Цільові фонди	167,8	0,05	177,3	0,05	177,9	0,05	177,4	0,04	1 665,7	0,37	7 880,2	1,39	11 723,1	1,6
Всього доходів	303 875,4	100	373 960,1	100	351 164,6	100	377 821,6	100	516 980,1	100	607 966,4	100	731 031,1	100

Джерело: розраховано авторами на основі даних Міністерства фінансів України за 2011–2017 рр. [5]

Рис. 1. Структура планових податкових надходжень Державного бюджету України у розрізі основних видів у 2011–2017 рр.

Джерело: розраховано авторами на основі даних Міністерства фінансів України за 2011–2017 рр. [5]

Рис. 2. Динаміка питомої ваги планових неподаткових надходжень Державного бюджету України у 2011–2017 рр.

Джерело: розраховано авторами на основі даних Міністерства фінансів України за 2011–2017 рр. [5]

надходжень упродовж 2011–2015 рр. (з 14,05% у 2011 р. до 18,56% у 2015 р.) (рис. 2).

Однак вже у 2016–2017 рр. заплановано значно меншу їх частку на рівні 14,4% і 14,7% відповідно. З огляду на незначне зростання їх питомої ваги у 2017 р. можна сподіватись на поступове підвищення фіскальної ролі неподаткових надходжень.

У 2011–2017 рр. спостерігалась нестабільна тенденція щодо запланованих неподаткових доходів до Державного бюджету України. Збільшення обсягів планувалось у 2012 р. на 15 567,2 млн. грн. порівняно з

2011 р., у 2014 р. та 2015 р. на 18 018,9 млн. грн. і 34 871,3 млн. грн. відповідно до попередніх років, у 2017 р. – на 19 574,2 млн. грн. порівняно з 2016 р. Найменше за 2011–2017 рр. повинно було надійти даних доходів у 2011 р., а саме 51 880,0 млн. грн. У 2013 р. порівняно з попереднім роком заплановано зменшення неподаткових надходжень на 9 830,8 млн. грн., а у 2016 р. – на 22 859,9 млн. грн. (табл. 2).

Це пояснюється політикою уряду, яка спрямована на послаблення регуляторного тиску на бізнес, що супроводжується зменшенням кількості дозвільних процедур, ліцензованих видів

підприємницької діяльності, перевірок, відповідно, штрафних санкцій та надходжень від них.

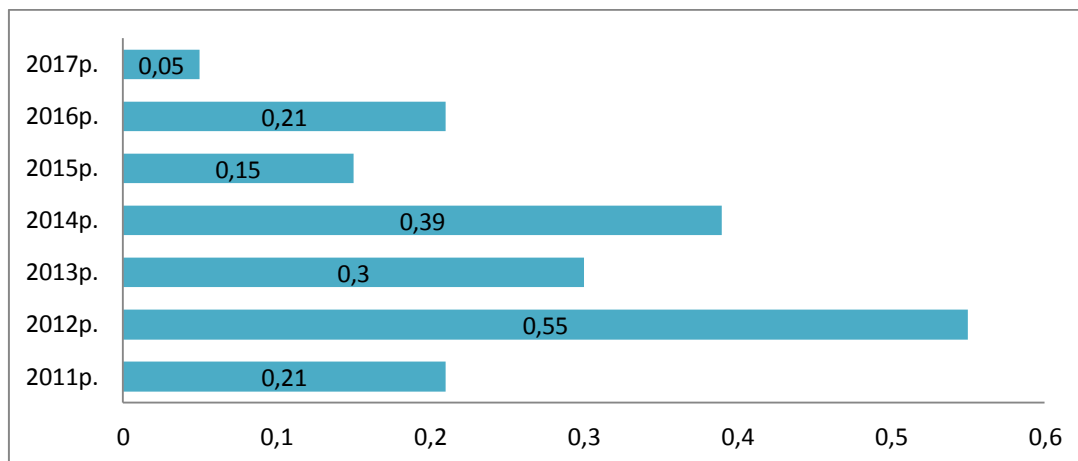
У структурі доходів Державного бюджету України у 2011–2017 рр. незначною є частка доходів від операцій з капіталом. Найвищою вона планувалась у 2012 р. (0,55%), тобто в період загострення економічної ситуації в державі та гострої нестачі бюджетних коштів. Однак до 2017 р. зафіксоване поступове її зниження (0,05%) (рис. 3).

Нестабільною є тенденція також щодо планових обсягів поступлень до Державного бюджету доходів від операцій з капіталом. Найбільшим було заплановано таких доходів на 2012 р., а саме 2 064,0 млн. грн., що на 1 427,9 млн. грн. більше, ніж у попередньому періоді, та на 1 057,1 млн. грн. більше порівняно з наступним 2013 р., а також близько у 5,6 разів більше, ніж у 2017 р. (табл. 3).

Так, за 2012–2017 рр. відбулося зменшення передбачених на відповідний рік зазначених доходів на 1 694,6 млн. грн. Таке зменшення передбачене за рахунок скорочення надходжень

від реалізації державних запасів товарів (на 1 594,9 млн. грн. порівняно з 2012 р.) та коштів від продажу землі та нематеріальних активів (на 111,7 млн. грн.). Абсолютний приріст вказаних доходів у 2012 р. становив 1 380,4 млн. грн. і 53,4 млн. грн. відповідно.

Висновки. Державний бюджет є головним ланцюгом бюджетної системи. Питання наповнення Державного бюджету потребує подальших розвідок, оскільки існує велика кількість невирішених проблем щодо формування дохідної частини бюджету. Серед них можна виділити такі, як проблема щорічного невиконання бюджету, прийняття Державного бюджету з дефіцитом, наявність порушень та недоліків у формуванні доходів Державного бюджету, що викликані неналежним контролем за процесом формування дохідної частини бюджету, відсутність чіткого визначення складу доходів, що закріплені за загальним та спеціальним фондами, проблема реалізації стратегічного планування на практиці, неефективна бюджетно-податкова політика.

Рис. 3. Динаміка питомої ваги планових доходів від операцій з капіталом Державного бюджету України у 2011–2017 рр.

Джерело: розраховано авторами на основі даних Міністерства фінансів України за 2011–2017 рр. [5]

Таблиця 2

Динаміка планових неподаткових надходжень Державного бюджету України у 2011–2017 рр.

Показники	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Доходи від власності та підприємницької діяльності	16 024,8	28 541,3	24 906,6	28 210,9	67 106,7	52 490	66 943,1
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності	2 220,1	6 257,4	4 600,6	4 727,3	4 928,8	5 474,9	7 016,7
Інші неподаткові надходження	7 134,2	7 209	7 220,5	15 324,1	6 020,8	10 638,6	10 874,1
Власні надходження бюджетних установ	26 500,9	25 439,5	20 888,7	27 372,9	32 450,3	19 043,2	22 387
Неподаткові надходження, всього	51 880	67 447,2	57 616,4	75 635,3	110 506,6	87 646,7	107 220,9

Джерело: розраховано авторами на основі даних Міністерства фінансів України за 2011–2017 рр. [5]

**Динаміка планових доходів від операцій з капіталом
у Державному бюджеті України у 2011–2017 рр.**

Показники	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Надходження від продажу основного капіталу	21,9	16,0	17,8	16,4	16,7	28,3	28,0
Надходження від реалізації державних запасів товарів	419,8	1 800,2	752,8	1 251,5	624,4	1 120,3	205,3
Кошти від продажу землі та нематеріальних активів	194,4	247,8	236,3	547,0	111,9	118,8	136,1
Доходи від операцій з капіталом, всього	636,1	2 064,0	1 006,9	1 815,0	753,0	1 267,4	369,4

Джерело: розраховано авторами на основі даних Міністерства фінансів України за 2011–2017 рр. [5]

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бачо Р.Й., Іллар Е.Й., Бачо Є.Й. Стан формування дохідної частини бюджету України в сучасних кризових умовах. Науковий вісник Ужгородського університету. Економіка. 2014. Вип. 42, Ч. 1. С. 140–145.
2. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 р. № 2456-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
3. Гордей О.Д. Удосконалення податкової політики в Україні: соціальний аспект. Формування ринкових відносин в Україні: збірник 88 наукових праць / наук. ред. І.Г. Манцуров. Вип. 3 (154). Київ, 2014. С. 177–181.
4. Даньків В.Й., Галас М.М. Роль бюджету у соціально-економічному розвитку держави. Науковий вісник Ужгородського університету: збірник наукових праць / ред. кол.: В.П. Мікловда, М.І. Пітюлич, Н.М. Гапак та ін. Вип. 3 (40). Ужгород: УжНУ, 2013. С. 219–226.
5. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <http://www.minfin.gov.ua>.